

Macit Gökberk

FELSEFE BAKIMINDAN DİL

İlkin: günümüzde sıklıkla ileri sürüldüğü gibi, dil bir organizma mıdır? Dil, tabiatın kucagındaki bir bitki gibi, kendiliğinden serpilip gelişen bir şey midir?

Organizmalara hayat ülkesinde raslarız; dili ise kültür alanında buluruz. Organizma, hayat adını verdiğimiz varlık çeşidinin bir görünüşüdür; dil ise bir kültür fonemidir. Hayat ile kültür, bu iki varlık çeşidi de, aynı şey değildirler. Bunların ayrı yapıları vardır: yapıları başka başka unsurlarla örülmüştür; bunlar ayrı ayrı kanunlara göre işlerler.

Organizmayı hücreler meydana getirir, hücreler de atomlardan kurulmuştur, atom ise maddî bir şeydir. Bundan dolayı organizma, bir bakımdan, mekânda bulunan, maddî olan bir şeydir. Netekim, her cisim gibi, onun da ağırlığı, onun da süredurumu vardır. Gerçi organizma maddî unsurlardan kurulmuştur diye maddeye geri götürülemez, maddenin içinde erimez. Hayat maddeden başkadır, maddenin üstünde yepyeni bir şekillenmedir, varlık içinde bir yeniliktir. Organizma maddeye dayanır, madde ile örülmüştür; ama yine de, başlı başına bir varlık tarzıdır. Bununla birlikte: maddenin yapısı ve kanunları organizmanın en içlerine kadar uzanır. Organizma, maddenin verdiğini yeni bir biçime sokar, ancak bu şekilleyişi ile maddeden sıyrılıp silkinemez, onunla yüklü kalır.

Buna karşılık kültür, maddî değil manevî olan bir varlıktır; manevî varlığın bakımından, işlenmesinden meydana gelen bir fenomendir. Zaten manevî varlık, ancak kültürün kurulmasında ve gelişmesinde kendini gösterir. Netekim **kültür** sözü de bu durumu anlatmaktadır: Kültür kelimesi, Lâtincede **colere** kökünden gelir. Colere; bakmak, işlemek demektir. **Agricultura**: tarla bakımı, **cultura animi**: ruh bakımındır. Bu anlamında «kültür», hem bir bakım işi, hem de bu bakımın sonunda erişilen bir durumdur. «Kültürlü insan» : ruhuna bakıp ona bir form kazandırmış, bir formation'a varmış olan kimse-

dir. Objektif anlamındaki kültür, yani fertüstü bir yapı olarak kültür de, yine bir bakım işi ve bu bakımın bir sonucudur. Yalnız bu fertüstü yapıyı kurup geliştirebilmek için, birçok kişilerin çalışması, uğraşması gerekir.

İkinci olarak: organizma da, kültür de birer süreçtirler, birer processus'durlar, her ikisi de oluş halindedir. Ancak bu oluşları büsbütün başka kanunlar idare eder.

Organik dünyada hayat, sürekli olarak fertten ferde geçer, böylece hayat ileriye doğru iletilmiş olur. Ancak burada bir hayat öbürüne dosdoğru eklenir, bir canlı doğrudan doğruya bir başka canlıdan ürer. Hayatın bu ileriye doğru ulaştırılması, bu hayatı taşıyan fertlerin belli bir zaman sonra mahvolmalarına, ortadan çekilmelerine rağmen, kesintisiz olur, hiçbir yerde kopmaz. Böylelikle de fertler arasında bir bağlantı kurulmuş olur. Hayatın bu ileriye ulaştırılmasını veraset sağlar. Ancak canlı, organik istidatları sadece tevarüs eder, bunları ana-babasından doğrudan doğruya edinir; bunları edinmek için o, hiçbir şey yapmaz, bunun için kendince davranmasına lüzum yoktur.

Bir öteki varlık çeşidine, ruha geçince, burada bu bakımdan durum değişir. Çünkü organismalar dünyasında bulduğumuz süreklilik şuurda kesintiye uğramıştır, burada zincir artık kopmuştur, süreksizdir. Ruh, herkeste yeni baştan, başkasına verilemeyen, geçirilemeyen bir şey olarak uyanır. Her ferdin şuuru kendisi içindir: bu şuur, ana - babanın şuurunun bir mirası değildir; ana - baba, döllerine yalnız organik hayatlarını devrederler. Bundan dolayı her fertte yeniden uyanan ve yine onun sınırları içinde sönen, bir başkasına geçirilemeyen şuur, fertleri birbirinden ayırır. Şuur alanında fertler, ada yalnızlığı içindedirler; bunların aralarındaki bağın sürekliliği artık kırılmıştır.

Kültür hayatında ise bu süreklilik yeniden kurulur. Bu bakımdan organik hayat ile kültürde aynı bir durumu buluyoruz: hayat gibi kültür de fertleri birbirine bağlar, onların kendi içlerine kapalı olan şuurları arasında bir köprü kurar. Sonra her ikisinde de bir ileriye doğru iletme var. Ancak bu iletmenin biçimi kültürde temelinden başkadır: kültür kendini ileriye veraset yolu ile değil, büsbütün başka bir yol ile, tamamiyle manevî olan bir yol ile ulaştırır. Burada sürekliliği kuran, gelenektir, **tradition**'dur. Tradition sözü, Lâtincede **tradere** kökünden gelir; tradere: devretmek, aktarmak demektir. Gerçekten de kültür kendini tevarüs ettirmez, devrettirir, geçirtir. Formlarını, değerlerini fertlerin birbirlerinden alıp birbirlerine vermeleri ile nesilden nesile göçer.

Kültürün tevarüs edilen değil de, alınan verilen, geçen bir şey olması, onu edinmek için öğrenmeği, dünyasına yükselebilmek için bir kavrama ve işleme spontanlığının gösterilmesini gerektirir. Hayat ferde doğrudan doğruya veriliyordu, bunu edinmek için o hiçbir şey yapmıyordu. Buna karşılık kültürü alırken hür bir davranma, alınan işleme ve benimseme şarttır. Kültürün dünyasına, seviyesine yükselmek için ferde hiçbir şey armağan edilmez: bu dünyayı kendine mal etmek için fert kendini ortaya koyacak, uğraşacaktır. Çünkü kültür, donmuş bir formlar şemasının kendisini gerçekleştirdiği bir yer olmayıp, hür ve spontan yaratmaların dünyasıdır. Kültürün tarih içindeki bir bakışla kavranmayacak kadar çok olan renkliliği ve çeşitliliği de, bir hür davranışlar dünyası olmasından ileri gelir.

Bundan dolayı kültür alanına ayak basınca, cansız tabiattan da, canlı tabiattan da başka türlü olan, kendine öz bir yapı ve dokusu olan bir varlık çeşidi ile karşılaşırız. Ancak bununla, kültürün öteki varlık çeşitleri ile, ne madde ile, ne organisma ile, ne ruh ile hiçbir ilişkiliği yoktur demek istemiyoruz. Elbette kültür kendi içine kapalı, yalnız kendisiyle yetinen, havada asılı olan bir varlık değildir. Tersine: kültürün varolabilmesi için öteki varlık çeşitlerinin hepsinin bulunması şarttır. Kültür bunlara dayanır, ancak bunların üstünde yükselebilir. Çünkü: kültürün olabilmesi için, önce belli bir organisma ve ruh yapısı olan insan bulunacaktır. İnsan, nesilleri zinciri kültürün taşıyıcılarından biridir. Sonra kültür için bir coğrafi taşıyıcı da gereklidir: bitkileri, hayvanları, suları, madenleri, belli bir toprak ve iklimi ile bir yeryüzü parçası, kültürün varlığı ve gelişmesi için bir şarttır. Kısaca söylersek: üreme ve beslenme, bu iki tabii faktör, kültürün temelidirler.

Kültürün taşıyıcısı, cansız ve canlı tabiattır ama, bunun için kültür bir tabiat olayı değildir. Tabiat temeli üzerinde yükselen kültürün kendine öz bir gerçekliği, kendine öz kanunlar ile yönetilen bir dünyası vardır. Kültür öteki varlık çeşitlerine bağlıdır, ama yine de onlardan, bir sınıra kadar bile olsa, bağımsızdır.

Kültürün ne biçim bir gerçekliği vardır? Gerçek olan bir şey mekânda yer kaplar, zamanın bir yerindedir ve bir etkide bulunur. Bir bakıma göre ancak iki türlü gerçek vardır: fizik gerçek ile ruhi gerçek. Bu anlayış için gerçek olan her şey, ya maddîdir, ya ruhidir. İmdi kültür bu iki gerçek çeşidinden hangisiyle ilgilidir? Tabii her ikisi ile de. Bir kültür objektî olan bir kitabın, bir heykelin, bir bayrağın önce birer maddî yönü vardır: kitabın kâğıdı, heykelin taşı

veya tuncu, bayrağın bezi vardır. Ancak kimse kültürün sadece bu maddî yönde bittiğini, bundan ileriye gitmediğini iddia edemez. Bu maddî şeylerin bir kültür formu kazanabilmeleri için bir de ruhtan geçmeleri gerekir. Yalnız kültürün gerçekliği bununla da bitmiş olmaz. Bir kitap sadece kâğıt ile bu kâğıt üzerindeki baskı mürekkebin-den ibaret değildir. Sonra yer kaplayan bu maddî yönün algılanması, yeni rengi ile formunun görülmesi, sertliğine dokunulması da değildir. Bunlardan başka, kitabın bir de mânası vardır. Bir şiir kitabı ise estetik bir mânası, bir matematik kitabı ise teorik bir mânası vardır. İşte «mâna» dediğimiz bu yön ile kültürün öz dünyasına girmiş oluruz. Kültür bir mânalar sistemidir, bir mânalar dokusudur.

Kültürün bütününde bulduğumuz bu durumu, kültürün bir parçası, bir görünüş biçimi olan dilde de çok iyi görebiliriz.

Önce: dil de bir fizik yönü, bir ruhî yönü, bir de mâna yönü olan üç boyutlu bir yapıdır. Konuşurken çıkardığımız sesler, havanın bu dalgalanmaları, dilin fizik yönüdürler. Sesler mânayı taşıyan birer kap gibidirler, mânayı, konuşandan dinleyene ulaştıran birer köprüdürler. Konuşan karşısındakine bir takım sesler göndermeseydi, anlaşma olamazdı.

Ancak bu gönderilen seslerin algılanmaları, yaşanmaları da gereklidir. Bu fenomen de dilin ruhî yönüdür.

Ama dilin gerçekliği bu son fenomenle bitmiş olmaz. Seslerin yaşanması, henüz bir anlaşma değildir. Böyle olsaydı, bilmediğimiz yabancı bir dilin seslerini sadece işitmekle bu dili anlamış olurduk. Konuşmada anlaşmayı sağlayan asıl faktör mânadır. Gerçi bu mâna ruhî yön ile hep birlikte gider, ondan ayrılamaz. Çünkü gerek mânanın kazandırılması, gerekse kavranması ruhî aktlara dayanır. Bununla birlikte mâna, konuşmadaki ruhî yönden başka bir şeydir, ondan daha fazla bir şeydir: ruhî aktlar belli bir zaman anında, ve dolayısıyla de olsa, belli bir mekânda olup bitenler. Mânanın ise, ebedî değilse bile, sürüp giden bir formu vardır. Mâna belli bir zaman anına bağlı değildir, zaman ve mekânı aşar.

İkinci olarak: dil de fertüstü bir yapıdır. İlkin: dilin asıl karakteristiği olan mânanın şuur aktları ile birlikte başlayıp bitmemesi, bunlardan kopup bunları aşan bir varlık kazanabilmesi, dili fertüstü yapar. Sonra: dili bir kişi yaratmamıştır, biz bu dokunun içine doğar, onun içinde büyürüz; dilin fertüstü oluşu bir de bu yüzdendir. Çünkü dil, mânevî varlığın bir görünüş şeklidir, başka bir deyimle, dilin kökü mânevî bir içgüdüdedir. Konuşma ile anlaşma, tıpkı üreme ve bes-

lenme içgüdüleri gibi, tek kişiyi aşan, tek kişinin üstüne çıkan bir içgüdüden köklerini alır; yalnız bu, manevî olan bir içgüdüdür. Onun için diyebiliriz ki, rationalist bir anlayışın ileri sürdüğü gibi, dil insan aklının şu veya bu sebeple icadetsiz olduğu bir şey değildir. Keza pozitivistlerin sandığı gibi de, konuşma aktlarının bir toplamı değildir. Tersine: bu anlaşma imkânı derin bir hayat temelinden gelir.

Kültürün her formu gibi, dili de edinmek için bir davranma, manevî imkânlarımızı bir harekete getirmek gerektir. Ama dili bir defa edindik mi, o artık üzerimizde bizi belirleyen bir kuvvet olur. Dile şeklini veren biz değildir; o bizi şekillendirir. Dilin üzerimizdeki tesiri, hepimiz için geçerliği olan düşüncelerden ve doğruluklardan çok daha kuvvetlidir. Dili biz, önce, anasudünü emer gibi özümleyiz, sonra da onu, bütün hayatımız boyunca, hazır bulduğumuz bir sermaye gibi tüketiriz. Dilin bize bir yığın hazır düşünce sağladığını gözönünde bulundurursak, onun bize şekil vermede ne büyük bir rolü olduğunu açık olarak anlarız.

Tekkişi dilini yaratmaz, bu dili konuşulan dil olarak hazır bulur ve konuşa konuşa bu dili edinir. Çocuğun doğarken birlikte getirdiği şey, sadece, konuşmağı öğrenmek ve konuşulanı anlamak kabiliyeti ile bunun için tabii bir eğilimdir. Yapısında yerleşik olan bu istidat yüzünden çocuk, yetişkinlerin anlaşma dünyası içine doğru serpilir. Ancak bu arada çocuk dili kendisi yaratmaz, onu sadece alır: önce hiçbir şey anlamayarak, sonra yarıyamalak sezerek, daha sonra anlayarak, en sonunda da bu dile hâkim olarak alır. Çocuğun çevresinde hazır bulunduğu dili alıp edinmesi, çeşitli basamakları olan uzun bir öğrenme sürecidir. Bu süreç boyunca çocuk, ruhunun türlü yetilerini sürekli olarak kullanmak, bunları biteviye ortaya koymak zorunda kalır. Çocuk, ancak bu çalışma ve uğraşma ile yaşayan dilin içinde serpilebilir, ancak bu davranmasıyla manevî ortaklığa katılabilir. Onun bu davranması gereklidir, çünkü çocuk dilini, istidatlarını tevarüs ettiği gibi, edinemez. Dil de, kültürün bütün öteki formları da tevarüs edilmez: bu formların içine doğru gelişmek, artan denemelerle bunları kendine maletmek lâzımdır. Gerçi kültürün yayılıcı bir karakteri vardır: insanları birbirine bağlar, kendisini kavrayan herkesin olur. Ama ferdin de bulunduğu ve bulunacağı duruma kendisinin varması icabeder. Kültür değerleri, ferdin kabiliyetlerinin erişebildikleri yere kadar yayılabilirler.

Çocuk da, böylece, dili alırken imkânlarını harekete getirip çalışır; bu spontan davranışında çocuk, dilin şekil zenginliğine göre ken-

dini şekillendirir. Ama dili bir kere edinip ona hâkim oldu mu, kendi düşünmesi de dil tarafından şekillendirilmiş olur, artık dil onun düşünmesine hâkim olmuştur. Bunun için diyebiliriz ki: dile hâkim olmak, daha çok onun üzerimizde bir hâkimiyet kurmasıdır.

Dil sadece bildirmeye aracılık etseydi, yine de az bir şey yapmış olmazdı. Bu aracılığı ile de dil, gerçi fertler arasında bir bağ kurardı; ama bu kadarla kalsaydı, ferdin düşünme, duyma ve kavramasını içinden şekillendirmemiş olurdu. Ancak durum böyle değil. Dil, sözleri, deyişleri, cümle yapısı ile kavranana belli bir form da kazandırır: kavrananı böler, ayırdeder, birleştirir, sınıflar. Bu yüzden dilhazinesi, kendisini benimseyene önceden şekillendirilmiş bir düşünmeyi de sunar. Bunun için: «dil bizim için düşünüyor» diyebiliriz. Dil, bizden önce bizim için başarılı bir düşünme olarak karşımıza çıkar.

Ancak biz dilde yalnız bir düşünmeyi değil, bir değerlemeyi de hazır olarak buluruz. Kelimelerimizde belli bir takım değerlemeler objektivlik kazanmışlardır. Bu yüzden dilin değer duygumuz ve bununla birlikte davranışlarımız üzerinde de bir tesiri vardır.

Düşünme ve değerlemeyi taşıyan yönü ile dil, kültürün öteki birtakım alanlarına sıkışıkya bağlı olur: onlarla birlikte ayakta durur, onlarla birlikte değişir. Yaşayan bir kültür, bulunduğu durumu, sözhazinesi halinde de şekillendirir. Bu yüzden ölmüş bir dil bile, bize bir zamanki bir kültürün muhtevasını bildirebilir. Filologianın, tarih araştırmalarının başlıca bir dayanağı olması bu yüzdendir.

Dil bizim üzerimizde bir kuvvettir; düşünmemizi, değerlemelemizi belirleyen bir güçtür. Biz onu hazır buluruz, yapısı içinde büyüyüp gelişmekle kendimizi ona göre şekillendirmiş oluruz. Ferdin dil bakımından yaratıcı olmasıyla de bu nispetten bir şey değişmez. Yaşayan bir dil durmaz, süratli olarak değişir. Gerçi ferdin sınırlı hayatı bakımından görüldükte, bu değişme çok yavaş ilerler; bu değişmeyi, olsa olsa, tarihî zamanın ölçüleri ile kavrayabiliriz. Ancak: fert de, kendince yeni ifadeler arayıp bulmakla, bu değişmede yaratıcı ve kımıldatıcı bir rol oynar. Bu yaratıcılık söz ustalarında, şairde ve yazarda, daha yüksek bir ölçüde olur.

Yalnız bütün bunlar, söylenilen temel - nispetten bir şey değiştirmezler. Yaratıcı olmadan önce, ferdin dili alması, bunun içine yükselmesi, bu dili benimseyip ona hâkim olmağı öğrenmesi gelir. Ama, söylediğimiz gibi, hâkim olmada daha çok kendine hâkim kılmak karakteri vardır. Çünkü dilin ruhuna kendini vermek, bu ruhla birlikte yürümek demektir. Ancak: fert bu ruh ile ne kadar kaynaşmışsa:

onu kımıldatmak gücü de kendisinde o kadar artmış olur. Dilin gerçek yaratıcıları, dili tam mânâsıyla kavramış olanlardır. Yahutta tersine söylersek: dil fert üzerinde en yüksek bir kudrete eriştiği yerde, aynı zamanda ferdin yaratıcılığını da geliştiriyor. Yalnız, ferdin bu yaratıcılığı, dilin kendi kımıldaması yanında başlıbaşına bir şey olmayıp, dilin kendi gelişmesidir. Çünkü ferdin yarattığı hemen objektivleşir; yâni yaratılan benimsenip kullanılır kullanılmaz yaratının malı olmaktan çıkar, onu anlayan ve konuşan herkesin ortak malı olur, böylece de dilhazinesine katılmış olur ve bundan sonra onunla birlikte yürüyerek ileriki nesillere ulaştırılır.

Demek ki: ferüstü bir şey olan dili hem fertler taşıyor, hem de fertler onun tarafından taşınıyor. Çünkü bir yandan fertler, dilin canlı ama değişen taşıyıcılarıdır, bunların yaratıcı davranışları dili kımıldatır, ileriye sürükler. Yalnız, söylediğimiz gibi, bu kımıldanış fertlerin değil de, dilin kımıldanışıdır. Ama öbür yandan da, dil ferdin yaratma gücünün taşıyıcı unsurudur, dil ferdi şekillendirir, onu seviyesine yükselterek kendisine katar ve fert de ancak bu seviyede hürriyetine varabilir.

Yalnız bu hürriyetin bir sınırı vardır: ferdin dilden aldıkları ile dile verdikleri karşılaştırılırsa, ikincisinin birincisi yanında pek küçük kaldığı görülür. Bunu en büyük dil yaratıcıları için de söyleyebiliriz. Çünkü hiçbir kimse yüzyıllar boyunca birikmiş ve nesilden nesile geçmiş olan bir dilhazinesinin bize sunduğunu, yaklaşık olarak bile, ortaya koyamaz. Hiçbir kimse, bu «kocaman kütleyi» ortadan kaldırıp yerine bir başkasını koymak gücünü kendisinde bulamaz.

Üçüncü olarak dil için şunu söyleyebiliriz: bir tek dil yoktur, çeşitli millî diller vardır; universal bir dil yoktur, herkes kendi anadilini konuşur, kendi anadilini kullanır. Dil bize, ruh durumlarımızı ve ortak dünyamızdaki nesnelere tasvir eder. Ancak dil bize, sadece, âlemin tarafsız ve yalın bir kopyasını vermez, dilde bir de objektlerin subjekt ile canlı olarak kaynaştığını da görürüz. Çünkü dil, sadece ortaklaşa bilgilerimizin, hepimiz için geçen bilgilerin bir toplamı olan logos değildir, dilde bir de **psyche** saklıdır. Logos, dünyamızdaki varlıkları objektiv bir düzen içine yerleştirmeğe çalışır. psyche ise objekt ile kaynaşıp ona kendi benliğinin formunu kazandırmağa ister. Bundan dolayı her millî dil individueldir, daha doğrusu tektir.

Bu yüzden de her dilin kendine göre bir dünyagörüşü vardır. Her dilde bu evren düzeninin başka bir biçimde yorumlandığını görürüz. Bu ayrılığı yapan, dillerin başka başka gelişme basamakla-

rında bulunmalarından, objektlerin her dil için ayrı önemleri olmasından ve bir de dillerin türlü bilgi alanlarına ayrı açılardan gitmelerindendir. Dillerin bu çokluğu bize, dünyamızın düzen ve mânasını çeşitli bakımlardan yorumlamak imkânını kazandırmıştır. Kısaca söylesek: bir dilde individuel bir insan grubunun, bir milletin özel ruh ve yaşama stili manevî bir form kazanır. Onun içindir ki, bir milletin özelliği en iyi dilinde kavranır. Yine bunun için: bir milleti yoketmenin en kestirme yolu, bu milletin dilini ortadan kaldırmaktır.

Dil üzerine geliştirmiş olduğumuz şu birkaç düşüncüyü şimdi, biraz da, bizim kendi dilimizin bugünkü durumuna uygulamaya, bu durumun ortaya koymuş olduğu sorular ile kaygıları bu düşünceler bakımından aydınlatmaya çalışalım.

Dedikti ki: kültür, bir bakım işidir; sayısız insan fertlerinin hür davranışlarının, uğraşmalarının tabiat temeli üzerinde yükseltilmiş olduğu bir yapıdır; daha tabiat dokumuz içinde oluşmuş bulunan, kökleri bu dokunun içine uzanan manevî imkânlarımızın bir geliştirilmesidir.

İmdi bizi birbirimize bağlayan, şuurlarımızın ada - yalnızlığından bizi kurtarıp aramızda bir köprü kuran şu anadilimiz de, ne kendiliğinden ortaya çıkmış ne de kendi kendine gelişip bugünkü durumuna gelmiştir. Onu ortaya koyan da, ona bugünkü görünüşünü kazandıran da bir sıra Türk nesillerinin harcadıkları emeklerdir. Yeni nesnelere, yeni durumlar, yeni duygu ve düşünceler karşısında kalan Türk insanı, bunları dile getirmenin yollarını aramış, bulduklarını her yanı birbirini tutan bir sistem içine yerleştirmeğe uğraşmış, bu sistemi varlıkları kavrayan zekâsının boyuna daha iyi bir aracı yapmağa çalışmıştır. Bugünkü Türkçemizi böyle bir emek şekillendirmiştir. Onu bugün ayakta tutacak, yarına belki daha olgun bir yapı olarak aktaracak olan da, yine böyle bir emek, bu emeği canlı ve başarılı yapan bir sevgi olabilir. Bundan dolayı, istenildiği gibi, anadilimiz kendi haline bırakılamaz. Millî kişiliğimizi en karakteristik bir biçimde dile getiren dilimizin üzerine eğilmek, ona bakmak, onu olgunlaştırmak zorundayız. Bunlar da bir emek işidir, bunun için davranmak gerektir; bu iş, alışkanlıklarımızın belki rahat ettiren, ama hayatın yürüyüşünü donduran şemalarını kırmak ister.

Biz konuşurken, yazarken dili hep yeni baştan yaratır, yeni baştan gerçek kılarız. Çünkü yaşayan bir dilin, bu bizim kendisini kullanmamızın dışında ayrı ve başlıbaşına bir hayatı yoktur. Biz dili nasıl kullanırsak, o da öyle olur.

Dilin kullanılışı, kullanana ve bir de içinde yaşanan tarih dönemine göre değişir. Önce: bir milletin fertlerinden bir kısmı, daha önceki nesillerden geçerek kendisine aktarılmış olan dili -- deyişlerinde özel ruhunun katmış olduğu azıcık bir renk bir yana bırakılacak olursa -- bulduğu gibi, kendisine verilende hiçbir değişiklik yapmadan kullanır. Bunlar, gelenekle gelmiş olanı saklayanlardır. Bir kısım fertler ise, benimseyip içinde yoğruldukları dili sadece saklamakla yetinmezler, bulduklarında bir değişiklik de yaparlar. Bunlar da, dilin yaratıcı kişileridir; bunlar, anadili kendilerine tâ derinden işlediği için dillerini işleyebilenlerdir. Gerçi bu çeşit fertlerin yaratıcılıklarının bir sınırı vardır: yüzyıllar boyunca birikmiş, şekil kazanmış olan dili baştan aşağı değiştirmek kimsenin elinde değildir. Ancak: millî kültürün bütünü gibi, bu kültürün öteki alanları gibi, yaşayan dil de kımıldayan bir şeydir, geçmişten gelerek bugün üzerinden geleceğe doğru sokulan bir oluştur. Bu oluş dilin kendi oluşudur ama, bu oluşu taşıyan, gerçekleştiren de yine tekkişilerdir.

Dil neye değişir? Bu soru, daha geniş bir soruya: kültür neden hareket ediyor? Kültürü yürüten faktörler nelerdir? sorusuna geri götürülebilir. Çünkü dil yalnız başına değişmez, içinde yer aldığı kültürün bütününe kimıldanışına ayak uydurur. Onun için kültürün bütününe bir andaki durumu dilde de kendini açığa vurur.

Kültürü yürüten ne sadece madde, ne de sadece idea'dır. Kültürün yapısında varlık çeşitlerinin hepsinin payı olduğuna göre, gidisinin belirlenmesinde de bunların, yer yer, zaman zaman rolleri olur.

Ancak şimdi bu problemi bir yana bırakıp, sadece, kültürün zaman içinde değişmesini, biteviye yeni şekiller almasını bir olgu diye kabul edelim.

Böyle olunca görürüz ki, her millî kültür birtakım dönemlerden geçmektedir. Bu dönemler, kendi içlerine kapalı, kendilerine öz bir değerler sistemi olarak görünürler. Bunların her birinde bir baş - idea, özel bir kültür iradesi, hayat karşısında özel bir duygu, kısaca: özel bir kültür şuuru buluruz. Tarih içinde insanın yeni bir duruşundan yeni kültür formlarının birdenbire ortaya çıktıklarını görürüz. Bu olgu, tarihin büsbütün rasyonel olarak açıklanamayacak, şaşılacak bir yanıdır.

Türk Dili de, tarihinin bütün boyunca değiştiği gibi, şimdi de değişmektedir. Ancak onun bu son bir yüzyıl içindeki değişmesi sarsıntılı olmuş, bu değişme organik bir serpilmeden çok bir devrim karakteri taşımış, bu yüzden de Türkçe daha önceki birkaç yüzyılda tutmuş olduğu yoldan kaymağa başlamıştır. Son yıllarda ise bu kay-

ma büsbütün hızlanarak, bugünkü kimimizin anlamayıp üzüldüğü, kimimizin de yarınki Türkçenin doğum sancıları diye umutlandığı sıkıntıyı yaratmıştır.

Türkçe niçin bu çarpınmalı sarsıntıyı geçiriyor? Niçin Türkçe bundan önceki birkaç yüzyılda yürümüş olduğu yoldan ayrılmağa kalkıyor?

Çünkü Türkçe kendisine yeni bir form aramaktadır. Onun bu arayışı da bir özentiden doğmamıştır, millî tarihimizin gidişi onu bu aramaya zorlamıştır. Bugün Türkçede bulduğumuz sarsıntı, gerçekte, bütün Türk kültürünün yüzyıldan çok bir zamandan beri geçirmekte olduğu sarsıntının bir sonucudur. Bu sarsılma da, hep bildiğimiz gibi, kültür çevremizi değiştirmek yüzünden olmuştur. Bin yıldan çok bir zaman içinde İslâm Kültür Çevresi içinde yer alan, bu kültür çevresinin değerler sistemine yönelmiş olan millî kültürümüz, tarihinin bir ânında İslâm Kültür Çevresini bırakıp başka bir kültür çevresine, Avrupa Kültür Çevresine katılmağa başlamıştır. Tanzimat, bu kültür çevremizi değiştirmemizin çekinerek verilmiş bir kararı, son devrimlerimiz de bu çekingenlikten silknemiş kesin bir adımdır.

Kültür çevresini değiştirmek, bir «kültürlerin karşılaşması» fenomenidir. Bu karşılaşmada biz alıcı durumunda bulunuyoruz. Aldığımız, yahut da hâlâ almakta olduğumuz nedir? Yeryüzünün Avrupa adını verdiğimiz belli bir yerinde, tarihin belli bir süresinde, yani ortalama İ. ö. 6. yüzyıldan beri oluşup gelişmiş olan bir kültür değerleri sistemini ve bu sistemi taşıyan bir kültür duruşunu, bir kültür suurunu alıyoruz.

Bu sistem ile bu suurun dil bakımından ne biçim bir görünüşü vardır? Başka bir deyimle: Avrupa Kültür Çevresi içinde bulduğumuz dilleri ne biçim bir suur taşır ve bu dillerin ne gibi bir yapısı vardır? Türkçenin neye varmak istediğini bilmek için, kültürümüzün bütün alanları gibi dilimizin de kendisine yönelmiş olduğu Avrupalı ölçüyü bilmek gerektir. Çünkü yeni hayat duygumuz, yeni kültür suurumuz dilimize bu ölçüyü aratmaktadır.

Avrupa Kültür Çevresinin ortaya koyup geliştirdiği başlıca düşüncelerden biri de individuellik - ferdiyet görüşüdür. **Individualitas:** Lâtincede «bölünmezlik» demektir. Tek insan, bağlı olduğu insan cinsinin genel çizgilerinden başka, bir de sırf kendi özü ile ilişkili bir takım çizgiler taşır. Bölünemez, artık cins kavramına bağlanamaz olan bu özel çizgilerinin örgüsü, insanı bir ferdiyet yapar. Her insan «biricik» bir varlıktır, bir defalıktır, bir daha tekrarlanamaz. Tek insan gibi

tarihî insan toplulukları da birer ferdiyetirler. Belli bir coğrafya parçası üzerinde bulunmak, belli bir takım durumları yaşamak, belli alinyazılarından geçmek yüzünden, bir insan kümesi, öteki insan kümelerinden ayrılan bir ferdiyet olur. İşte gerek tek insanın değeri, gerekse millet adını verdiğimiz tarihî insan topluluklarının benlik duygularının, yani nationalism görüşünün kökleri bu ferdiyet anlayışındadır.

Bu anlayışta humanizma, gerçek insanlık: tek insanın bağlı olduğu toplum içinde kendi «biricikliğini», milletlerin de, insanlık çevresinde kendi içlerine kapalı birer dünya olan benliklerini duyup geliştirmeleridir. Tekttek insanlar da, milletler de daha büyük organismaların sadece birer organı değildirler, birer kişidirler, birer şahsiyettirler. Bunlar özelliklerini hür olarak geliştirmekle, insanlığın çok çeşitli ve renkli şekillenmelerini gerçekleştirmiş olurlar.

İlk olarak eski Greklerde görünen, Ortaçağın universalist dünya görüşünde arkaplanı çekilen, ama yeniden ortaya çıktığı Renaissance'tan beri günümüze kadar sürekliliğini kaybetmeyen bu anlayış, hele yeni Avrupa kültür şuurunun oluşmasında büyük bir rol oynamıştır. Yeni Avrupa kültürünün karakteristik fenomenlerinden olan nationalism hareketi bu kaynaktan beslenmiştir. Gerçi milletler, kadro halinde, çok daha eskiden tarih sahnesine çıkmış olabilirler. Ama, onlara benliklerini, özelliklerini kavratıp günümüzün anladığı mânada «bir şuur olarak millet» i yaratan Avrupa Kültür Çevresi olmuştur. Nettekim bu kültür çevresinin dışında kalan yerlerdeki nationalism hareketleri, bugün, idelerini hep Avrupa'dan almaktadırlar.

Bu ide, Avrupa dillerinin şekillenmesinde de büyük bir rol oynamıştır. Öz çizgilerini her bakımdan geliştirmeğe çalışan Avrupalı milletler, elbette, millî varlığın özelliğini en güzel açığa vuran dilde de benliklerine ulaşmağa çalışacaklardı. Bunun için de bu diller, her şeyden önce, yabancı dil benliklerinin salgınından temizlenmeğe uğraşmışlardır. Meselâ, bir aralık, Lâtince ile Fransızçanın çok tesirinde kalan Almançada bu çığır, 15. yüzyılın sonlarında başlar, Luther ile başarılı bir adım atar, sonra 18. yüzyılın sonlarıyla 19. yüzyılın başlarındaki büyük bir düşünce ve edebiyat hareketinde olgunlaşır

İşte Avrupa Kültür Çevresine yönelmiş olan kültürümüzün dili de yeni formunu ararken, bu çevrenin millî dillerinin kurulmasında büyük bir rol oynamış olan bu ideyi kendisine bir ölçü olarak almaktadır. Bu ölçü Türkçeyi, 16. yüzyıldan beri üzerine çökmüş olan kalın bir yabancı gölgeyi üzerinden atmak, kendi öz değerlerini aramak

denemesine götürmüştür. Bu deneme, anadilinin elden gitmesi değil, tersine: elden gider gibi olmuş olan anadilinin yeniden aranması demektir. Bu arada bu arayışın, şu veya bu bakımdan, başarısızlıkları, yanılgıları olmuş olabilir. Ancak burada esas olan: bütün bu yanılgıların içinden dolaşıp geçen bir arama ve bulmadır.

Avrupa dilleri kendilerini öz değerleri ile örmekle, kendi içlerine kapalı birer ferdiyet olmuşlardır. Ancak bunları birbirine bağlayan bir köprü de vardır: bu da Grekçe ile Lâtincedir. Avrupa Kültürünü taşıyan temellerden biri, Klassik Antik Çağın kültürün türlü alanlarında ortaya koymuş olduğu gerçekleştirmelerdir. Yeni Avrupa Kültürünün felsefesinin, biliminin, sanat ve edebiyatının kökleri, ilk örnekleri Greklerde; devlet ve hukuk yapısı Romalılardan gelir. Greklerle Romalıların yaratmış oldukları kültür muhtevalarını dile getiren terimler sistemini, millî kültürlerini bu yaratmalar üzerinde geliştirmiş olan yeni Avrupalı Milletler de benimsemişlerdir. Bu yüzden eski Grekçe ile Lâtincedir, millî dilleri ile birbirinden kopmuş olan Avrupalı aydınları yeniden birbirlerine bağlayan bir bağ kurmuştur. İşte, kendi öz formlarını bulmak yanında, bu Antik temel, Avrupa dillerinin ikinci karakteristikidir.

Türkçe Avrupa Kültür Çevresi içinde sekillenirken, bu ölçüden de kaçınamaz ve kaçınamayacaktır da. Gerçi bu ölçü şimdiye kadar yetesiye gözönünde bulundurulmamıştır. Bu da, öteki alanlarda da, yeni felsefemizde, sanatımızda, edebiyatımızda da, henüz Antik Çağa kadar sokulamamamızdan olmuştur. Şimdiye kadar Avrupa Kültürünün ancak son yemişlerini devşirdik. Ama Avrupa Kültürünün bağlantısını kavramak istiyorsak, bu yemişleri olduran köklere kadar inmeliyizdir. Dilimizin Grekçe ile Lâtincedir benimsenmesi, bizi Antik ruha hızla yaklaştırabilir. Çünkü Grekçe sözler, Antik ruhu içlerinde saklayan, bu ruhu bize kadar ulaştıran birer kap gibidirler.

Grekçe ve Lâtincedir yoliyle Antik Dünya ile doğrudan doğruya karşılaşmak, bize, bugün eksikliğini duyduğumuz bir humanismayı da verecektir. İslâm Kültür Çevresinden ayrılmakla, bu kültürün humanismasından da ayrılmış olduk. Bugün bizim için bir Şirazlı Hafız'ın, bir Sadi'nin eserleri artık insan yaratmalarının büyük örnekleri olamıyor. Öbür yandan Homeros'a da, Sophokles'e de, Virgilius'a da gönlümüzle bağlanamıyoruz, onlara doğru da kesin bir adım atmış değiliz. Bu adım da atılmalıdır: Grekçe ve Lâtincedir ile tanışmanın bize bu yolda çok yardımı dokunabilir. Netekim Renaissance adını verdiğimiz Yeni Avrupa Kültürünün doğuşunu haber veren çığır da, Antik Çağ metinleriyle doğrudan doğruya tanışmaktan hızını almıştır.

Bizim için çifte Renaissance gereklidir: bir yandan tarih içinde belirmiş olan öz çizgilerimiz yeniden doğacak, öbür yandan da Antik ruh, katıldığımız yeni kültür çevremizin bu temeli, bizim için yeniden doğacaktır. Bunlardan biri başlamıştır, öbürünün de, belki, henüz kapısında bulunuyoruz. Son yıllarda Antik metinlerden yapılan çeviriler, bu kapıyı aralar gibi olmuştur. Ancak bu yetişmez: Antik Kültür, bundan sonra yetişecek Türk aydınının formation'unda da yer almalıdır.

Yeni Türkçeye oluşunda kılavuzluk eden veya etmesi gereken bu ideal motifler yanında, dil davamızın bir de pratik yönü vardır. Katıldığımız kültür çevresi uzun süren bir aydınlanma geçirmiştir. Kant'ın deyişiyle söylersek: Aydınlanma, insanın aklını kendisi kullanmak erginliğine erişmesidir. Eski Greklerde din - gelenek devrinin kapanmasıyla İ. ö. 5. yüzyılda başlayan ve sonra 18. yüzyıl Avrupasında klasik formuna ulaşan bu çığırda, Avrupalı İnsan din ile gelenegin şemaları dışına çıkararak hayatının düzenini kendi aklı ile bulmağa çalışmıştır. Biz de, en aşağı, Tanzimat'tan beri bir Aydınlanma içinde bulunuyoruz. Aydınlanmada bulduğumuz bir eğilim: aklın buluşlarını herkese maletmek, bilgiyi geniş yığına indirmek, kısaca: bilginin ışığı ile herkesi aydınlatmaktır. Bundan da millet ölçüsünde bir eğitim dâvası çıkar. Bu eğitimde dilin rolü çok büyüktür. Çünkü dil, bir bakımdan, ortak dünyamızdaki nesnelere işaretleri, bilgilerimizi içlerine döktüğümüz kalıpların bir sistemidir. Bilgilerimiz, ancak dil formunu aldıktan sonra hem kalan hem de başkalarına bildirilebilen bir karakter kazanırlar. İmdi: bilgilerimizi taşıyan dil kalıpları ne kadar ışıklı ve aydınlık, ne kadar anlaşılır olurlarsa, bunların başkalarına bildirilmeleri, başkalarınca kavranmaları da o kadar kolay olur. Yabancı sözler de, hiçbir zaman, anasüdünü emer gibi benimsediğimiz anadili gibi anlaşılır ve kavranılır olamazlar, bunları anlamak için ayrı bir zahmete katlanmak gerekir. Bu da millet eğitimi içinde büyük bir engeldir. Bu zahmetten kaçınılırsa, yani yabancı sözler kökleri ile aydınlatılmazsa, o zaman da bunlar ezbere öğrenilmiş olur. Ezbere öğrenmek de, zihni bulandırır, zihnin işleymesini aksatır. Leibniz, haklı olara, «dil zihnin aynasıdır» diyor. Dil, bir yandan zihnin bir anlatma aracıdır, öbür yandan da zihni yoğuran bir şeydir. Dil kalıplarını hazır bulduğumuz için, bunların içinde gizli olan mantık zihnimize şekil verir. Bu kalıplar açık, aydınlık ve anlaşılır ise, zihnimiz de açık ve aydınlık olarak işler.

Bugün gençlerimizin bilgilerini ve düşüncelerini gerektiği gibi anlatıp yazamadıklarından şikâyet ediliyor. Bunda dilimizin, elbette.

ki, büyük payı var. Çünkü bugünün genci, mânasını açık olarak bilmediği, ancak yarımıyamalak sezdiği bir yığın yabancı sözü ezberle kullanıyor. Onun okuduğu ve taklit ederek kullandığı dilde, doğrudan doğruya yaşadığı anadilinin öz değerleri, yer yer, «dir, değildir, etmek, yapmak, kılmak...» gibi sadece yabancı sözlerin kımıldamasına yardım etmekten ileriye geçemeyen bir «harç» rolünü oynuyorlar. Bu genç bugün, bir Arapça kelimenin anlamını bir Frenkçe özadla karıştırıyor diye veya iki Arapça kelime arasında hiçbir-bağlantı kuramıyor diye, çarpıklaşmış Frenkçe sözleri ağızda dolaştırıyor diye, alay konusu oluyor. Sandığıma göre, burada bir alay konusu karşısında değil, üzerine çok ciddi olarak eğileceğimiz bir konu karşısında bulunuyoruz.

Yarınki Türk zekâsını karartan bu durumdan nasıl sıyrılacağız? Bunun iki yolu var: Geriye giderek: bugünkü, kimimizin ayakta tutmak için direndiği, karma dili kökleri ile ve bütün bir sistem olarak kavramak — bunun için de bu dilin birer temeli olan Arapça ile Farsçayı okullarımıza yeniden koymak. Veya ileriye giderek: dilimizi, kendi öz malımız olan, doğrudan doğruya yaşayıp anladığımız değerlerden kurmak, Kısaca: Türkçeyi, kelimenin dar anlamıyla, anadilimize dayatmak. Bu yollardan birincisine sapabilir miyiz, yani geriye gidebilir miyiz, bilmiyorum, yalnız gidebileceğimizi pek sanamıyorum. Tarihin işaretine uyup kültür çevremizi değiştirdikten sonra, bu nasıl olabilir, pek kestiremiyorum. İslâm Kültür Çevresi içinde geçirdiğimiz yüzyılların izlerini, yeni kültürümüzün yapısında, elbette, şurada burada hep bulacağız. Çünkü tarihte bir şeyin ortadan kalkması demek, aynı zamanda saklanması demektir. Netekim yeni dilimizde de bu izler şuraya buraya serpiştirilmiş olarak kalacaktır. ama sadece dağınık izler halinde, som bir yığın halinde değil.

Dilimizin bu değişmekte olması ve bundan sonra da değişebileceği düşüncesi, bir çoklarımıza hüznün verebilir. Ancak, düşünmeli ki, onun bu kaderini belirleyen millî tarihimizin kaderi olmuştur. İslâm Kültür Çevresinden ayrılmamız, tarihin bize yüklediği bir alınyazıdır: Avrupa Kültürünün idesi tarih sahnesinde zafer kazanmıştı, bu kültürün hemen yanbaşında bulunan millî varlığımızı koruyabilmek için, bu ideyi biz de kendi idemiz yapacaktık. Bu yüzden uzun bir geçmişle bağlantımız kesiliyor diye üzülebilir. Ancak: alınyazısını sevmek, ona razı olmak insanı hür yapar, onu haşin bir gerçeğe ayak diremenin boş çırpınmalarından kurtarabilir, bu hürriyet de kültür energimizi çözüp işlek bir hale getirir. Bundan bin yıl önce Türk Boyları, Üzakedüğü Kültür Çevresinden ayrılarak İslâmlaşırken, yine tarihi bir kadere ayakuydurmışlardı. Bu kaderin işaretini anlamaları, onları yeni kültürlerinin çevresinde yaratıcı yapmıştır. Yeni

Avrupalı Kültürümüzün bugünkü durumu, Türk Boylarının İslâm Kültürü çevresindeki bu ilk y zyıllarına benzetebilir. Onlar gibi bizim de başaracağımız işler ancak ileride olabilir. Bunun tersini yapar da geriye bakıp Türk tarihinin, seviyoruz, beğeniyoruz diye, aşılmış bir kesimine sıkı sıkıya bağlı kalmağa kalkışırsak, şekillendirme gücümüzü k steklemiş oluruz. Gerçi geçmiş sevillebilir, daha doğrusu: geçmişin büyük ve halis değerleri sevillebilir,  nk  geçmişte olan her şey iyi ve büyük değildir. Tarih, insanlık hayatının içinde geçtiği çok gerçek bir sahnedir, bu sahnede iyinin yanında kötü de, y kseğin yanında aşağı da, değerlinin yanında değersiz de gerçeklik kazanmıştır. Bunun için ancak halis değerleri ayıklanmış bir geçmiş sevgi ve saygımıza konu olabilir.

Yalnız: bu geçmişi sevmek yanında, daha iyi, daha olgun bir geleceği özlemek de ahl ki bir ödevdir. Bu  zleyişi duyamıyan milletler, iyi'yi, güzel'i, doğru'yu gerçekleştirmekten, sonsuz bir süreçle varılacak olan bu  lk lerden umutlarını kesmişler demektir. Geçmişi sevebiliriz, ama gelecekten de sorumluyuzdur. Ancak daha iyi, daha güzel, daha doğru bir geleceği özlemek, kültür energimizi din  ve yaratıcı yapabilir.